

Adam Kucharski*

PODSTAWOWE ASPEKTY PROBLEMATYKI WOLNOŚCI
W SFERZE SPOŁECZNO-GOSPODARCZEJ
W ŚWIETLE MYŚLI ETYCZNEJ KS. PROF. JÓZEFA MAJKA

FUNDAMENTAL ASPECTS OF THE ISSUE OF FREEDOM
IN THE SOCIO-ECONOMIC SPHERE IN LIGHT
OF THE ETHICAL THOUGHT OF FATHER PROFESSOR JÓZEF MAJKA

Abstract: The issue of freedom, analyzed in terms of its social dimension (especially economic), formally constitutes one of the pillars of contemporary Western civilization. Father Professor Józef Majka also refers to the social role of the principle of freedom in his publications, directing his attention toward the philosophical and ethical nature of freedom, which he implicitly derives from a personalist perspective on human existence. In this way, by referencing the spiritual principle of the existence of the person and the key role of freedom in the individual's development process, he discusses aspects that are almost overlooked in broader social discourse. This gap represents a significant argument for recalling the aforementioned perspective present in the reflections of Father Professor Józef Majka.

Keywords: freedom, ethics, economic freedom, Józef Majka.

Problematyka wolności analizowanej pod kątem jej wymiaru społecznego stanowi jeden z filarów współczesnego modelu państw zachodnich. Dotyczy to szczególnie wolności gospodarczej w różnych jej aspektach. W warstwie normatywnej jest ona niekiedy podnoszona do rangi zasady ustrojowej. Do społecznej roli zasady wolności nawiązuje również ks. prof. Józef Majka, przy czym w swych publikacjach kieruje on uwagę w stronę filozoficzno-etycznego rdzenia wolności, wyprowadzając ją wprost z personalistycznej natury każdego człowieka. W ten sposób, odwołując się do duchowej zasady egzystencji osoby (w tym jej aktywności społecznej)

* Adam Kucharski – doktor (nauki prawne, nauki teologiczne); e-mail: obywatelatk2024@gmail.com.

i kluczowej roli wolności w procesie rozwoju jednostki, ks. Majka porusza aspekty niejednokrotnie przemilczane w szerszym odbiorze społecznym. Stanowi to poważny asumpt do przypomnienia w niniejszej publikacji rzeczzonej perspektywy.

Ze względu na istotowy związek myśli etycznej ks. Majki z personalistyczno-realistyczną charakterystyką wolności jako sposobu duchowego istnienia rozumnego i wolnego bytu stanowiącego jedność życia wegetatywnego, sensorywno-uczuciowego, intelektualnego i duchowo-wolitywnego, w dalszej części artykułu zaprezentowane zostaną głównie rozważania filozoficzno-społeczne wynikające z tej perspektywy¹. Przyjęta poniżej metoda przedstawienia rzeczzonej problematyki zakłada oparcie jej na omówieniu kluczowych odniesień do zagadnienia wolności, obecnych w myśli etycznej ks. prof. Majki. Będą one w kolejności dotyczyły związku wolności z prawdą oraz godnością człowieka, charakteru duchowej istoty wolności *per se* oraz jej miejsca w społeczno-gospodarczym wymiarze ludzkiego bytowania.

1. WOLNOŚĆ A PRAWDA

Zdaniem ks. Majki wolność, jako zakorzeniona w rozumie i woli możliwość życia osobowego obliczonego na obcowanie z dobrem i przejawiającego się aktem decyzyjnym w przedmiocie działania lub niedziałania, stanowi środowisko i formę zachowania na sposób prawdziwie ludzki. Dlatego niemalże ze swej natury określa ona realne środowisko rozwoju i dążenia do fundamentów rzeczywistości². Wybór opcji jest nośnikiem sensu wolności, gdzie jej istotą jest panowanie nad jej aktami, wobec dóbr, które w praktyce dnia codziennego odpowiadają pożądanemu dobra skończonego³. Poprzez akt decyzyjny realizuje się zatem i jednocześnie stanowi człowieczeństwo, przy czym na wszystkich etapach tego procesu kluczowym momentem jest właściwe odniesienie do prawdy. Stąd zarówno na etapie zamierzenia, poprzez ujęcie poznawcze bytu jako dobra oraz jego wizję i pragnienie jako szczęścia, jak i na etapie konkretnego wyboru dobra jako środka do celu, a następnie wykonania przyjętego zamierzenia, to prawda określa azymut działania wolnej woli, za pośrednictwem właściwie uformowanego sumienia. Dotyczy to zarówno aspektu indywidualnego, jak i społecznego. Pozbawiony prawdy człowiek postrzega świat jakby w rozbitym zwierciadle, co nie może stanowić podstawy prawdziwej

¹ Tym samym w artykule pominięte zostanie szersze omówienie redukcjonistycznych koncepcji filozoficznych odwołujących się do tradycji filozoficznej idealizmu (zarówno w wersji deterministycznej, jak i indeterministycznej). W przedmiocie krótkiej charakterystyki tych ostatnich zob. H. Kiereś. *Wolność*. W: *Encyklopedia białych plam*. T. 15. Red. M. Fijołek [i in.]. Radom 2003 s. 156-157.

² Por. J. Majka. *Moralna transcendencja człowieka przez wolność i miłość*. „Colloquium Salutis” 7:1975 s. 48.

³ Por. M.A. Krąpiec. *Ludzka wolność i jej granice*. Warszawa 1997 s. 70.

mądrości. W tym sensie ta ostatnia jest esencją życia w prawdzie⁴. Akcentując tę zależność, ks. Majka zwraca uwagę, że człowiek

[...] nie może żyć bez prawdy, bo bardziej niż chleba potrzebuje mądrości. Stąd jego życie jest nieustanną syntezą, nieustannym zbieraniem odruchów prawdy, gdziekolwiek się one nie znajdują, po to, aby na nowo zbudować właściwy obraz człowieka i wszelkich jego odniesień do ludzi, do Boga i do świata⁵.

Kłamstwo „unieważnia prawdziwe elementy” wolności, ta bowiem musi być zawsze rozpatrywana w kontekście innych wartości, w przeciwnym razie nie jest wolnością⁶. Tym samym wolność, podobnie jak inne wartości, związana jest w swej istocie z miarą rzeczywistości, czyli prawdą⁷. Katastroficzne skutki odrzucenia prawdy prowadzą ostatecznie do niepokoju i samozniszczenia. W tym świetle nie może dziwić, że „zasadę prawdy” prof. Majka umieszcza wśród czterech podstawowych zasad społecznych, obok personalizmu, sprawiedliwości oraz miłości społecznej⁸.

2. WOLNOŚĆ A GODNOŚĆ

Człowiek ze swej natury jest wolny, posiada zdolność opowiedzenia się po stronie prawdy i dobra⁹. Wynika to z przyrodzonej mu godności, która jest zarówno darem i zobowiązaniem, a przestąpieniem tej godności obok wolności jest ludzka rozumność¹⁰. W ocenie ks. Majki wolność wynika z rozumności, a jej ceną jest zachowanie godności¹¹. W godnościowej optyce wolność jawi się jako gwarant wszelkiej moralności, gdy ta z kolei potwierdza wyjątkowość człowieka w świecie stworzonym¹². Wspomniana wyżej moralność zawiera się w rozumowym i wolitywnym odniesieniu do wartości transcendentnych, również w obszarze życia gospodarczego¹³. W ten sposób wolność nie jest dobrem sama dla siebie, a funkcja

⁴ Por. J. Majka. *Metodologia nauk teologicznych*. Warszawa 1995 s. 409.

⁵ Tamże.

⁶ Por. J. Ratzinger. *Prawda i wolność. Rozważania o współczesności*. Kraków 2020 s. 150 i 155.

⁷ Por. tamże s. 160-161.

⁸ Por. J. Majka. *Filozofia społeczna*. Warszawa 1982 s. 165-188; zob. też P. Mrzygłód. *Personalizm teologiczny ks. Józefa Majki. Studium filozoficzno-społeczne*. Wrocław 2009 s. 233.

⁹ Por. Sobór Watykański II. *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym Gaudium et spes* (7.12.1965) p. 17.

¹⁰ Por. J. Majka. *Godność osoby i godność narodu*. „Ład” 21:1987 s. 1.

¹¹ Por. Tenże. *Filozofia społeczna* s. 147. Z kolei wewnętrzny upadek osoby wiąże się z zaprzestaniem przeżywania tych wartości jako powołania (por. J. Majka. *Godność osoby i godność narodu* s. 1). Tu rzecz jasna można mówić zarówno o powołaniu doczesnym, jak i nadprzyrodzonym, w ramach którego – dzięki łasce – człowiek może dostąpić dziecięstwa Bożego (por. J. Majka. *Prawa osoby przeciw prawom człowieka – o integralnym personalizmie społecznym*. Wrocław 1984 s. 2).

¹² Por. P. Mrzygłód. *Personalizm teologiczny ks. Józefa Majki* s. 107.

¹³ Por. J. Majka. *Etyka społeczna i polityczna*. Warszawa 1993 s. 17.

wyboru – jako jeden z elementów – współlistnieje w jej strukturze z autonomią kierowania siebie do wybranych celów.

W porządku doskonałości wolność jest człowiekowi zadana, a dojrzewanie na drodze wewnętrznego wyzwania i utrwalania wewnętrznej harmonii jest odpowiedzią na dar właściwej mu godności w porządku ontologicznym¹⁴. Stąd nie można człowiekowi zawęzić istoty wolności w jej ujęciu transcendentnym, gdyż byłoby to naruszenie fundamentów jego egzystencji duchowej, umocowanej w przyrodzonej mu godności¹⁵. To owa duchowa wolność stanowi punkt wyjścia dla przeciwstawienia się uciskom, zarówno wewnętrznym, jak i zewnętrznym¹⁶. Przeciwności (czy też nieodrzucone pokusy) mogą jednak prowadzić do deprawacji wolnej woli w obliczu ludzkiej autonomii, co na płaszczyźnie godnościowej przejawia się zachowaniem uwłaczającym ludzkiej godności. W tej perspektywie wolność jest „krucha” i wymaga ciągłej troski. Potrzeba męstwa, by wciąż walczyć o jej wyzwalenie w sferze praktyczno-moralnej. To ostatnie jest w pełni możliwe jedynie w Jezusie Chrystusie.

3. DUCHOWA NATURA WOLNOŚCI

Zdaniem ks. Majki duchowa natura wolności stanowi pierwotne środowisko dla racji ludzkiej aktywności. Z natury swej relacyjna jest formą uczestnictwa w dobru drugiej osoby¹⁷. To dobro (a w zasadzie cały zespół wartości), jakie osoba reprezentuje, stanowi w praktyce przedmiot ludzkich dążeń. Do natury dóbr duchowych należy to, że

[...] jeden może je zyskać, pomimo to że nie utracił ich inny, nie mają one bowiem charakteru ilościowego, stąd dobra te nie dzielą ludzi, którzy je wspólnie zdobywają, lecz ich do siebie zbliżają i łączą.

Jak zwraca uwagę ks. Majka, różnice względem logiki zysku pogłębia fakt, że zdobywanie dóbr duchowych odbywa się przez dawanie (ofiary) i wyrzeczenie¹⁸. W ten sposób prawdziwa wolność podporządkowana jest szukaniu dobra drugiego człowieka, nie zaś uzależnianiu go od siebie lub uzależnianiu od niego swojego istnienia¹⁹. W ramach tej relacji moralne wskazania Dekalogu, jako odpowiedź

¹⁴ Por. Tenże. *Taniec wśród mieczów*. Wrocław 1987 s. 210.

¹⁵ Chodzi o element godnościowy człowieka, który jest przejawem jego etycznej suwerenności (wewnętrznego paradygmatu *substantia individua*), pozostający w transcendentnym stosunku do jego natury (por. Tenże. *Osoba i dobro wspólne*. „Kościół i Prawo” 2:1982 s. 39.)

¹⁶ Por. Tenże. *Taniec wśród mieczów* s. 210.

¹⁷ Por. Tenże. *The opening of man by Freedom and love*. „Collectanea Theologica” 49:1979 s. 233.

¹⁸ Por. Tenże. *Taniec wśród mieczów* s. 293.

¹⁹ Por. S. Fausti. *Wolność dzieci Bożych. Komentarz do listu do Galatów*. Kraków 2014 s. 218.

na najgłębsze potrzeby naszej natury (wspólnej prawdy o wszystkich ludziach), jawią się nie jako przeciwieństwo wolności, ale jako jej forma (ramy)²⁰. Moralność bowiem nie jest niczym innym jak tylko poszukiwaniem rzeczywistej wolności²¹. Dla prof. Majki wolność wraz z rozumnością stanowią o duchowym wymiarze osobowego bytu, gdyż

[...] obie występują [...] wyłącznie w świecie duchowym, obie też otwarte są na dobro i prawdę; pierwsza poprzez dążenie do nich, druga przez ich poznanie. W przypadku tego ostatniego chodzi o zdolność ujmowania bytu jako prawdy, poznawanej dzięki zdolności do odkrywania w nim wewnętrznego ładu²².

W praktyce doczesności trudność polega m.in. na tym, że nie mamy bezpośredniego oglądu celu, a jedynie „zespoły wartości”, które mogą nam go przybliżyć²³. Ponadto nasza wolność jest psychologicznie, historycznie i społecznie uwarunkowana oraz zdeformowana skutkiem grzechu pierworodnego²⁴. To właśnie grzech wzruszył same podstawy wewnętrznej wolności człowieka, powodując zakłócenie harmonii jego władz poznawczych i dążeniowych, przez co utrudnił mu odkrywanie i ocenę wartości, a nade wszystko pozbawił go łatwości określania właściwych proporcji między nimi²⁵.

4. WOLNOŚĆ WARUNKIEM ROZWOJU

Jak podnosi ks. Majka, środowisko wolności (w tym jej aspekt społeczno-gospodarczy), będące obszarem, w którym realizuje się miłość jako czynnik dynamiczny, współwarunkuje proces rzeczywistego rozwoju człowieka²⁶. Chodzi tutaj o oparty na ludzkiej rozumności permanentny postęp ku *veritas et bonum*, jako pełniejszemu uczestnictwu w bycie²⁷. Ten dynamizm łączy się z presją do „[...] przekraczania siebie i zmierzania do coraz wyższych wartości celem urzeczywistnienia ich w sobie” i wokół siebie²⁸. Dla wrocławskiego profesora wolność ujawniona

²⁰ Por. J. Ratzinger. *Prawda i wolność* s. 171.

²¹ Por. J. Majka. *Etyka społeczna i polityczna* s. 16

²² Tenże. *Filozofia społeczna* s. 122.

²³ Istoty rozumne zdolne są do intencjonalnego ujmowania rzeczywistości jako bytu i pojmowania jej jako prawdy, dostrzegając rację dobra w bycie. Ta ostatnia, gdy jest cząstkowa, nie determinuje ostatecznie istoty rozumnej w jej dążeniu, nie stając na przeszkodzie wyborowi między dobrami skończonymi, które nie zawierają w sobie pełnej racji dobra (por. Tenże. *Taniec wśród mieczów* s. 210).

²⁴ Por. Tenże. *Moralna transcendencja człowieka* s. 47.

²⁵ Por. Tenże. *Chrześcijaństwo a wyzwolenie człowieka – wstęp do Instrukcji o chrześcijańskiej wolności i wyzwoleniu*. Wrocław 1986 s. 20-21.

²⁶ Por. Tenże. *Moralna transcendencja człowieka* s. 49 i 53.

²⁷ Por. Tenże. *Etyka życia gospodarczego*. Wrocław 1982 s. 38.

²⁸ Por. Tenże. *Etyka społeczna i polityczna* s. 16.

w aktywności gospodarczej ma zatem doskonalić uczestników tej aktywności. Chodzi tu o całościowy rozwój, w tym osobowy i społeczny, z dominantą aspektu moralnego (czyli obejmującego ostateczną celowość)²⁹, nie zaś jedynie o postęp cywilizacyjny (naukowy techniczny czy kulturowy) bądź wzrost gospodarczy³⁰. Postęp czyniony bez moralnego odniesienia, jedynie w oparciu o rozwój kultury materialnej, której w sposób nieuprawniony przypisuje się cechy nieograniczoności, w dłuższej perspektywie okazuje się bowiem raczej destruktoorem prawdziwego rozwoju, zwłaszcza na poziomie dojrzewania do swego powołania w człowieczeństwie³¹.

5. INTEGRALNY CHARAKTER WOLNOŚCI

Akcentując znaczenie wewnętrznej wolności człowieka (będącej jego formalną doskonałością moralną), prof. Majka zwraca uwagę na jej integralny charakter jako takiej³². Obok źródłowej natury, zwanej wolnością wewnętrzną, w różnych aspektach (zwłaszcza o charakterze społecznym) pojawia się bowiem pojęcie tzw. wolności zewnętrznej³³. W praktyce najczęściej jest ono odnoszone do różnych ograniczeń (w szczególności fizycznych, gospodarczych czy organizacyjnych), których człowiek doświadcza „w ciele”. Na tle obecnej w literaturze typologii wolności „od” i „do” byłyby to zwłaszcza sytuacje przeciwstawienia się różnorodnym „naciskom”³⁴. Wrocławski uczony przyznaje, że ze względu na ludzką cielesność człowiek podlega przymusom zewnętrznym, chociażby o charakterze społecznym czy gospodarczym. Jednocześnie zauważa on, że brak tak rozumianej wolności zewnętrznej równa się nie tylko pozbawieniu człowieka środków dążenia do

²⁹ Dobry to bowiem ten, który jest prawdziwie celowy (sensowny), np. dobry nóż służy dobrze do krojenia chleba, przy czym im wyższe dobro, tym bardziej solemny i ostateczny cel (sens) (por. W.M. Iwaszkiewicz. *Pomidor na flecie. O „dobrych ludziach”, którzy nie wierzą w Boga.* <<https://pch24.pl/pomidor-na-flecie-o-dobrych-ludziach-ktorzy-nie-wierza-w-boga/>> [dostęp: 15.05.2024]).

³⁰ W pewnych sytuacjach można mówić wręcz o „tyraniu postępu” (por. np. W. Roszkowski. *Nowy człowiek dla antycywilizacji. W: Tyrania postępu.* Red. L. Sosnowski. Kraków 2023 s. 36-63).

³¹ Por. A. Wierciński. *Przez wodę i ogień.* Kraków 1996 s. 222.

³² Por. J. Majka. *Taniec wśród mieczów* s. 304.

³³ Reżim terminologiczny, którego używa ks. Majka nie jest tu do końca ścisły. Terminem tym opisuje on bowiem zarówno prawo do wolności, jak i sposób jego interpretacji i realizacji, innym razem zaś – jak się wydaje – po prostu zewnętrzne okoliczności (zwykle w odniesieniu do tzw. wolności w znaczeniu negatywnym) (por. tamże s. 310 i 306).

³⁴ Szczegółowe omówienie tego zagadnienia wymagałoby osobnego opracowania, analizującego ontyczno-semantyczne oraz prawne aspekty tego rozróżnienia, wraz z kwestią tzw. prawa podmiotowego do wolności, zwłaszcza wobec poważnych determinant kulturowych w języku potocznym czy publicystycznym. Podobnie rzecz ma się z właściwym określeniem natury tzw. ograniczeń wolności.

swobodnie obranych celów, ale jednocześnie stanowi zagrożenie jego egzystencji duchowej. Zachowanie bowiem

[...] wolności wewnętrznej przy braku wolności zewnętrznej jest wprawdzie *absolute loquendo* możliwe, lecz wymaga od człowieka bohaterstwa³⁵.

Dla prof. Majki istnieje wyraźne powiązanie obu omawianych sfer i ich wzajemna współzależność. Źródłowy (istotowy) pozostaje jednak duchowy aspekt wolności, co znajduje swoje odzwierciedlenie w prawidłowości akcentowanej przez wrocławskiego myśliciela, iż „[...] nie można obdarzyć wolnością tego, który sam nie umie wybrać dobra”³⁶. To samo dotyczy społeczności, która nie potrafi określić i poszukiwać rzeczywistego *bonum commune* swoich członków³⁷.

6. SPOŁECZNY ASPEKT WOLNOŚCI

Ważną cechą wolności jest to, że realizowana przez innych przybliży nam prawdę i dobro. Jak zwraca uwagę ks. Majka, dopiero gdy wszyscy stają się wolni, sami możemy jej w pełni doświadczyć³⁸. Wolność wiąże się bowiem z odpowiedzialnością, rozciągając się na jej wykonywanie i „usytuowanie”

Wolność drugiego człowieka nie tylko nie ogranicza naszej wolności, ale ją wspiera i ujawnia, a nawet warunkuje³⁹.

Konsekwencją „mądrościowej” natury wolności jest zatem wezwanie do podmiotowego traktowania każdego człowieka, z uznaniem wspólnotowego powołania⁴⁰. To ostatecznie ujawnia się w społecznej roli wolności, gdzie wolność realizowana przez innych przybliży nas do obiektu naszego wspólnego dążenia: prawdy i dobra⁴¹.

Społeczność [...] powstaje dopiero wówczas, gdy poszczególne ludzkie osoby zaczynają ze sobą realnie współpracować, współdziałając dla osiągnięcia

³⁵ J. Majka. *Taniec wśród mieczów* s. 211.

³⁶ Tamże s. 211 Do wolności, podobnie jak do miłości, także nie można nikogo zmusić. Nie może bowiem człowiek „[...] stać się uczestnikiem prawdy w inny sposób, jak tylko przez to, że skłoni ku niej swój umysł, że dojdzie do wewnętrznego przeświadczenia, iż należy ją przyjąć i nie może w sposób ludzki stać się posiadaczem dobra, jak tylko przez to, że skłoni ku niemu swą wolę, że je pozna i znajdzie w nim upodobanie” (J. Majka. *Chrześcijańska koncepcja wolności a prawo do wolności*. „Znak” 19:1967 nr 3 s. 288).

³⁷ Dezintegracja takich społeczności, niedojrzałych do integralnej wolności, zwykle na drodze gwałtownych rewolucji, kończy się utrwaleniem jakiegoś rodzaju dyktatury, jako alternatywy wobec całkowitego chaosu (por. Tenże. *Taniec wśród mieczów* s. 212).

³⁸ Por. Tenże. *Moralna transcendencja człowieka* s. 47.

³⁹ Tenże. *Etyka życia gospodarczego* s. 36.

⁴⁰ Por. Tenże. *Taniec wśród mieczów* s. 293. Wolność wszystkich nie jest bowiem bez znaczenia dla współkształtowanych warunków społecznych wpływających na tzw. klimat wolności (por. tamże s. 305).

⁴¹ Por. J. Majka. *Chrześcijańska koncepcja wolności* s. 292.

pewnego, wspólnego dobra i zrealizowania celów, których nie byłyby zdolne zrealizować na sposób indywidualny – łącznie z «celem ostatecznym» każdego człowieka. Podstawową rzeczywistością tak powstałego społeczeństwa, pozostaje osoba – stanowiąc w ten sposób elementarny podmiot życia społecznego⁴².

W tym ujęciu życie społeczne jest niczym innym jak wytwarzaniem i przekazywaniem sobie nawzajem dóbr zmierzających do wspólnego udoskonalenia⁴³.

Fakt – znanej powszechnie – ludzkiej niewystarczalności i ograniczonej jest istotną racją życia społecznego. Zatem w znaczeniu rozwojowym społeczność stanowi dla człowieka konieczność, a relacje międzyludzkie wyrażają się w świadomej i wolnej aktywności zarówno jednostek, jak i społeczności jako takiej⁴⁴. Nie chodzi zatem o gromadne bytowanie, ale o społeczność, w tym gospodarczą, która w ramach wolnych (tj. ludzkich) wyborów rodzi się w sercu człowieka. Taka natura ludzkich relacji, w tym o charakterze ekonomicznym, jest elementem głoszonego przez ks. Majkę personalistycznego dynamizmu celowościowego⁴⁵. W tym ujęciu społeczeństwo i panujące w nim relacje są wynikiem współdziałania suwerennych podmiotów w celu realizacji właściwego dla danej społeczności dobra wspólnego, z jednoczesnym poszanowaniem indywidualnej podmiotowości jej członków. Zdaniem ks. Majki każda społeczność

[...] rodzi się z potrzeby realizacji wspólnego dobra swoich członków. Istnieje, więc «dla» swoich członków i dopiero realizacja ich osobistych celów, czyni społeczność prawdziwą⁴⁶.

Stąd

[...] teoretyczne i idealne obrazy społeczeństwa prowadzą nieuchronnie swoich twórców na niebezpieczne bezdroża utopii⁴⁷.

Jak argumentuje wrocławski uczony, naturalistyczne koncepcje umniejszające znaczenie świadomego i wolnego działania człowieka, w tym ekonomizm, nie są zgodne z prawdą o człowieku i ciąży na nich poważny błąd antropologiczny⁴⁸.

⁴² Tenże. *Katolicka nauka społeczna*. Warszawa 1988 s. 117.

⁴³ Chodzi tu o dobro pojmowane jako określony system wartości, gdyż „[...] aby powstała jakakolwiek społeczność – osoby ludzkie muszą *sine quo non* przekroczyć – chociażby intencjonalnie – granice własnego indywidualizmu i egoizmu, zaś dobro drugich musi zostać potraktowane na równi z dobrem nas samych” (P. Mrzygłód. *Personalizm teologiczny ks. Józefa Majki* s. 208).

⁴⁴ Por. J. Majka. *Moralny charakter życia społecznego*. „Etyka” 14:1966 nr 2 s. 22.

⁴⁵ Por. Tenże. *Filozofia społeczna* s. 311, 328-329.

⁴⁶ Tenże. *Etyka społeczna i polityczna* s. 47.

⁴⁷ Tamże s. 48.

⁴⁸ Por. J. Majka. *Filozofia społeczna* s. 305. „[...] krytyczna analiza rzeczywistości społecznej powinna uwzględnić, tak dynamikę «dobra wspólnego», jak i rolę prawa naturalnego oraz dynamikę rozwoju cywilizacji, wyrażoną w odnajdywaniu w niej zachodzących oraz rozwiązywaniu konkretnych problemów społecznych” (Tenże. *Metodologia nauk teologicznych* s. 405).

7. GOSPODARCZY ASPEKT WOLNOŚCI

Odnosząc się do wolności w sferze gospodarczej, w potocznym ujęciu akcentuje się przeważnie prawno-ekonomiczne rozumienie tego terminu⁴⁹. Wymienia się tu np. swobodę działalności gospodarczej czy też możliwość wyboru i wykonywania wybranego zawodu, wsparte gwarancją poszanowania praw ekonomicznych, takich jak prawo własności, prawo dziedziczenia, wyboru miejsca i bezpieczeństwa pracy itd.⁵⁰ Zależnie od przyjętej na owo zagadnienie optyki, ekonomiczny zakres tego pojęcia kształtowany jako szerszy lub węższy, przy czym w skrajnym ujęciu granicę stanowiła jedynie decyzyjność innych jednostek. W takiej sytuacji prawo miałoby stać na straży rzeczowego rozumienia omawianego zagadnienia, stanowiąc dodatkowo – obok obrony porządku i zewnętrznej suwerenności – podstawę dla pewnych, ogólnie pożytecznych zasad, np. zakazu korupcji czy utrzymania niezależności sądownictwa i trwałości umów.

W praktyce w dyskusji dotyczącej tego zagadnienia najbardziej nośna dla środowisk liberalnych pozostaje – w różnych wariantach – idea niewidzialnej ręki rynku, odzwierciedlająca tęsknotę za samoregulującym się systemem wzajemnych zależności. Jak dowiodła historia ostatnich 200 lat, mechanizm taki – w generalnym ujęciu – jednak nie istnieje, co potwierdza utopijność rzeczonyj idei⁵¹. Słusznie podnosi ks. Majka, że krytyczna analiza rzeczywistości społecznej musi uwzględniać zarówno dynamikę dobra wspólnego, jak i rolę prawa naturalnego oraz rozwój cywilizacji w kontekście całościowego oglądu zachodzących w niej zmian, bez pomijania sprawiedliwych rozwiązań społecznych. Wszystkie redukcjonistyczne wizje doczesności wiodą bowiem, co podkreśla wrocławski uczony, w stronę iluzji⁵². Dotyczy to zwłaszcza utopii będących propozycjami programów

⁴⁹ Por. M. Kowalewski. *Geneza i rozwój koncepcji wolności gospodarczej w ujęciu historyczno-prawnym*. „Studia Prawa Publicznego” 39:2022 nr 3 s. 156.

⁵⁰ W tym znaczeniu każdy ma prawo podjąć działalność gospodarczą, jeśli tylko posiada ku temu odpowiednie środki finansowe i jest gotów ponieść ryzyko. Wiąże się to z brakiem ograniczeń rynkowych (zwłaszcza ze strony państwa), swobodną konkurencją, formalną równością oraz swobodą zatrudnienia i zarobkowania.

⁵¹ Rzekome wszechobowiązywanie tej idei (w zakresie swej „nieuchronności”) paradoksalnie przypomina nieco totalitarne obciążenie hasel wolnościowych przez wszelkiego rodzaju materializmy historyczne, gdzie zewnętrzna i bierna pseudowolność jest narzucającą się doczesną koniecznością historyczną (por. J. Majka. *Taniec wśród mieczów* s. 208). Ponadto trudno nie zauważyć, że działanie według niektórych (rzekomych) zasad ekonomicznych wiedzie do majątkowego uprzywilejowania wybranych „[...] co prowadzi do powstania «nowych form ubóstwa»” (Franciszek. *Encyklika Fratelli tutti o braterstwie i przyjaźni społecznej* (3.10.2020) p. 21).

⁵² Por. J. Majka. *Etyka społeczna i polityczna* s. 48. Kościół nie jest głosiicielem utopii i bierze pod uwagę rzeczywistą kondycję człowieka skażoną grzechem pierworodnym, ze świadomością, że realizacja największych pragnień, czyli życie w prawdzie, wolności i miłości nie przychodzi ani łatwo, ani szybko. Por. J. Majka. *Społeczne zadania Kościoła*. „Tygodnik Powszechny” 10:1979 s. 2; M. Dziewiecki. *Ojciec nasz. O Bogu, który jest blisko*. Kraków 2018 s. 115.

społecznych, które najczęściej stanowią zespoły uproszczonych twierdzeń dotyczących człowieka i życia społecznego, roszczą sobie wyłączność na prawdę i monopol na ludzki postęp. Praktyczne efekty tego typu założeń kończyły się zwykle krzywdą ludzi poddanych ich oddziaływaniu⁵³. Realizm prezentowany przez ks. Majkę odwołuje się do rozumnej natury człowieka. Autor ten daleki jest od przyznania komukolwiek prawa do nonsensu. Przy uzasadnieniu celowości określonych rozwiązań społeczno-gospodarczych odwołuje się on do celowości działań, w tym celu ostatecznego, któremu wszystko podlega. Człowiek bez Bożej pomocy nie jest bowiem zdolny nie tylko do panowania nad światem, ale nawet nad własnymi pragnieniami, stając się niewolnikiem rzeczy i stosunków ekonomicznych, których jest organizatorem lub ofiarą⁵⁴.

Zdaniem prof. Majki

wolność gospodarcza nie polega na prawie każdej osoby do nie ograniczonego gromadzenia bogactw, ani nawet nie ograniczonego posiadania. Dobra gospodarcze bowiem są jedynie środkiem do realizacji celów, jakie przyświecają człowiekowi, a nie samym celem, któremu człowiek miałby poświęcać wszystkie swoje wysiłki⁵⁵.

„Wolność” w gospodarczym leseferyźmie prowadzi ostatecznie do tego, co można roboczo – za wrocławskim profesorem – określić jako: „wolność żądzy, [...] bogacenia się, [...] nie skrupowanego działania dla gospodarczo silniejszych”. Jak zauważa ks. Majka, ta pseudowolność (dla wyzysku), formuła bezwładu i zniewolenia, w życiu wewnętrznym pozornie jawiąca się jako brak jakiegokolwiek determinacji, w istocie jest podejmowaniem decyzji pod wpływem najbardziej prymitywnych bodźców⁵⁶. W życiu społecznym oznacza to „[...] dążenie za wszelką cenę do celów osobistych, a więc tendencję do zniewolenia innych, a co najmniej do zaprowadzenia chaosu, a więc zaniku życia społecznego”. Stąd słusznie książkę profesor podziela spostrzeżenie Tadeusza Kotarbińskiego, że tak pojęta „wolność” prowadziłaby do sprzeczności i absurdu⁵⁷. Dla ks. Majki wolności w sferze gospodarczej, rozumiana zgodnie z założeniami indywidualizmu, jest pseudowolnością, gdyż

⁵³ Stąd „[...] chrześcijański realizm antropologiczny (człowiek jako istota niepełna, niesamowystarczalna, wewnętrznie «pęknięta», zraniona grzechem) nie tylko chroni przed utopią budowania «raju na ziemi». Uczy też przyjmowania daru. Chrześcijanie wierzą, że wszystko jest łaską” (A. Dylus. *Gospodarka w perspektywie etycznej i religijnej*. Warszawa 2016 s. 323).

⁵⁴ Por. J. Majka. *Człowiek w encyklikach Jana Pawła II*. „Colloquium Salutis” 15:1983 s. 38.

⁵⁵ J. Majka. *Etyka życia gospodarczego* s. 37.

⁵⁶ Por. J. Majka. *Taniec wśród mieczów* s. 207.

⁵⁷ Por. tamże, s. 207, z powołaniem się na publikację T. Kotarbińskiego. *Idea wolności*. „Przegląd Kulturalny” 48:1956.

[...] są to uprawnienia polityczne bez pokrycia ekonomicznego, owszem, prowadzące do ekonomicznego uzależnienia graniczącego z dyskretną, ale bardzo skuteczną i całkowitą niewolą⁵⁸.

W takich sytuacjach oznacza to stopniowe porzucenie miary sprawiedliwości⁵⁹. Przykładowo w wymiarze międzynarodowym, jak zauważa ks. Majka, głoszona przez kraje rozwinięte idea wolnego handlu jest „[...] mitem, a w każdym razie działa na niekorzyść biedniejszych”⁶⁰. Występujące w tych relacjach sytuacje wymagają ochrony jednej strony kontraktu, tak jak w umowach o pracę⁶¹, gdyż wolna wymiana okazuje się „[...] pożyteczna, gdy strony nie różnią się zbyt bogactwem”⁶². W warunkach handlu międzynarodowego sytuacja jest krzywdząca dla krajów nierozwiniętych, bowiem przy obecnej praktyce finansowej nie mogą się one wyrwać z zakłętego kręgu nędzy⁶³.

Jeżeli

[...] w społeczeństwie funkcjonuje system, w którym podstawą sprawiedliwości i moralności jest [...] zysk osiągnięty na rynku, a sama możliwość jego osiągnięcia jest oznaką i gwarantem wolności obywatelskich, to trudno się dziwić, że ludzie postępują egoistycznie, działając zgodnie z wytycznymi systemu⁶⁴.

Te ostatnie wydają się usprawiedliwiać chciwość, pokrętnie sugerując, według idei promującej egoizm w gospodarce (idea Bernarda de Mandevillea), że „im więcej łajdaków na ziemi, tym lepsza sytuacja materialna wszystkich ludzi”⁶⁵. Jedną z konsekwencji takiej sytuacji jest społeczne przekonanie o konieczności prowadzenia „podwójnego życia” i porzucenia w życiu społecznym zasady prawdy⁶⁶.

⁵⁸ J. Majka. *Katolicka nauka społeczna* s. 334. Bez przemyślanej ekonomii naród zostaje pozabawiony swej podmiotowości, czyli odpowiadającej mu suwerenności w znaczeniu ekonomicznym. Por. Jan Paweł II. *Encyklika Sollicitudo rei socialis* (30.12.1987) p. 15.

⁵⁹ Z systemowego punktu widzenia istotny w takiej sytuacji jest postulat odwrócenia relacji reguły i wyjątku. Prawo sprawiedliwości naturalnej jest bowiem „[...] ważniejsze i dawniejsze od wolnej woli układających się stron” (Leon XIII. *Encyklika Rerum novarum o kwestii robotniczej* (15.05.1891) p. 34).

⁶⁰ Dzieje się tak m.in. dlatego, że „[...] podaż produktów rolnych jest stosunkowo sztywna, nie ulega więc zmianie w zależności od warunków koniunkturalnych lub od zamiany popytu i cen towarów” (J. Majka. *Etyka życia gospodarczego* s. 306).

⁶¹ Por. J. Ozdowski. *Stanowisko Rerum novarum i innych encyklik papieskich wobec indywidualistycznego liberalizmu*. „Roczniki Nauk Społecznych” 19-20:1991-1992 nr 1 s. 141.

⁶² Paweł VI. *Encyklika Populorum progressio o popieraniu rozwoju ludów* (26.03.1967) [dalej: PP] nr 58.

⁶³ Por. J. Majka. *Katolicka nauka społeczna* s. 387.

⁶⁴ Rozmowa Magdaleny Krukowskiej z prof. Pawłem Kozłowskim. Zob. M. Krukowska. *Wyjście z pętli*. <<https://www.newsweek.pl/etyka-a-pianiadze-pawel-kozlowski-z-polskiej-akademii-nauk/j24qs7b>> [dostęp: 15.05.2024].

⁶⁵ Taż. *Moralne oblicze pieniądza*. <<https://www.newsweek.pl/etyka-a-pianiadze-moralne-oblicze-pieniadza/qxjm1ge>> [dostęp: 15.05.2024].

⁶⁶ Por. J. Majka. *Metodologia nauk teologicznych* s. 409.

Nie sposób nie zgodzić się z papieżem Janem Pawłem II, że oderwania swobody działalności gospodarczej od przymiotu odpowiedzialności i powiązania jej z promocją konsumpcjonizmu trudno nie łączyć z nadużyciem wolności⁶⁷. Jak zauważa ks. Majka, wolność zagrożona jest bowiem przez utrwalanie złych nawyków i pogrążanie ludzi w utrudniających rozwój zniewoleniach⁶⁸. Dzieje się tak, gdyż dar wolności realizuje się na płaszczyźnie wewnętrznej równowagi i odpowiedniej proporcji⁶⁹. Stąd należy chronić dobro wspólne i podejmować skuteczne kroki w celu obrony obywateli przed zagrożeniami płynącymi ze strony środowisk zainteresowanych drenażem finansów oraz przed promowaniem zgubnych przyzwyczajęń ekonomicznych⁷⁰. Zaradzić temu – zdaniem wrocławskiego profesora – może właściwa etyka i swego rodzaju asceza konsumpcji⁷¹.

Prawo do swobody gospodarczej nie może legitymować zjawiska skupienia władzy ekonomicznej w rękach niewielkiej grupy podmiotów, gdyż to ostatnie wiąże się z brutalizacją życia gospodarczego oraz niesprawiedliwością społeczną, związaną z niekontrolowaną przewagą jednych nad drugimi⁷². W tak skonstruowanych relacjach społecznych nie ma miejsca na spotkanie się ludzi w dobru⁷³. Bezwzględność tak ukonstytuowanego świata ekonomii nie koresponduje z miłością społeczną, o której pisze wrocławski uczony. Ta ostatnia jest bowiem pochodną odniesienia umiłowanego przez człowieka dobra do właściwego celu, przy czym jej intensywność zależy od zakresu dóbr, które nas z ludźmi łączą i które jesteśmy skłonni z nimi dzielić⁷⁴. Stąd ks. Majka ostrzega, że jeżeli nie będzie moralnych uzasadnień gospodarczych zachowań, w szczególności

⁶⁷ Por. Jan Paweł II. *Encyklika Redemptor hominis* (4.03.1979) p. 16, 21.

⁶⁸ Postawa ta prowadzi do pogoni za pieniądzem i doczesną satysfakcją, powodując zachwianie hierarchią dóbr oraz rozszerzenie się zakresu krzywd społecznych, co ostatecznie uderza w byt moralny i gospodarczy rozrzuconych rodzin. Por. J. Majka. *Rola dobroczynności w życiu społecznym i gospodarczym*. „Roczniki Filozoficzne” 8:1960 nr 2 s. 61-88.

⁶⁹ Por. P. Sroga. *Bogactwo i ubóstwo w perspektywie ludzkiej wolności*. „Forum Teologiczne” 7:2006 s. 5-13.

⁷⁰ Dochodzi wówczas do sytuacji, gdzie „[...] głównym bodźcem postępu technicznego jest zysk, naczelną normą działalności gospodarczej – wolna konkurencja, prywatna zaś własność środków produkcji to prawo absolutne, nie znające ograniczeń i nie wiążące się z żadnymi zobowiązaniami społecznymi” (PP 26). Pojawianiu się nowych przestrzeni niewoli społecznej towarzyszy zwykle brak duchowego i moralnego rozwoju. Por. J. Majka. *Sens „znaków czasu”*. „Chrześcijanin w Świecie” 21:1973 nr 1 s. 9-10.

⁷¹ Por. Tenże. *Etyka społeczna i polityczna* s. 212-213.

⁷² Por. A. Szamański. *O odnowie porządku społecznego*. „Przegląd Powszechny” 192:1931 s. 5-10.

⁷³ Por. Jan Paweł II. *Encyklika Dives in misericordia o Bożym miłosierdziu* (30.11.1980) p. 14. Brutalność w życiu gospodarczym trudno pogodzić z podkreślaną przez ks. Majkę zasadą miłości społecznej, gdzie miłość przejawia się „[...] nie tylko jako *amor concupiscentiae* [...], lecz także jako *amor benevolentiae* [...] wreszcie jako *unio spiritualis*” (J. Majka. *Filozofia społeczna* s. 126).

⁷⁴ Por. Tenże. *Taniec wśród mieczów* s. 294.

[...] nie znajdziemy w tym źródła dopełnienia i własnego udoskonalenia, będącego faktycznym sposobem wykonywania wolności, staniemy się społeczeństwem [...] skazanych na wzajemne wyniszczenie lub zniewolenie doprowadzone do granic ucisku⁷⁵.

ZAKOŃCZENIE

Personalistyczna perspektywa myśli etycznej ks. prof. Józefa Majki stanowi jej stały rys, któremu wrocławski uczony był wierny do końca. Chodzi przy tym o prezentowaną przez tego myśliciela teologikalną wizję ludzkiej społeczności⁷⁶. Dla ks. Majki oczywiste jest to, że

[...] bez uwzględnienia nauki o Słowie Wcielonym, nie jesteśmy zdolni skonstruować pełnego obrazu człowieka z wszystkimi jego odniesieniami, ani też wyjaśnić nauki o godności osoby ludzkiej.

Stąd jego zdaniem nie jest możliwe

[...] opracowanie sensownego systemu etyki społecznej, a zwłaszcza politycznej, bez odwołania się do zasad chrześcijańskich i skonkretyzowanej w nauce ewangelicznej nauki o ostatecznym celu człowieka⁷⁷.

Akcentowanie źródłowego znaczenia wolności ludzkiej w jej osobowym rozumieniu wpisuje się w kierunek refleksji społeczno-etycznej prezentowanej przez wrocławskiego uczonego. Rzeczywista kondycja wolnościowa (w tym gospodarcza) człowieka jest zawsze *sui generis* pochodną jego stanu duchowego. Chwilowy „dobrostan”, którego człowiek doświadcza, może rychło okazać się „złotą klatką”, której opresyjność jest doświadczana przy każdej próbie zerwania „niewidzialnych kajdan”. W kontekście przyrodzonej kondycji osoby ludzkiej (gdzie wolność jest sposobem jej duchowego istnienia), wewnętrzna niewola okazuje się duchową tragedią. Jest to stan zaprzeczenia powołania człowieka do wolności. Stąd też właściwy kierunek rozwijania wolnościowych elementów zarówno w życiu indywidualnym, jak i społecznym stanowi wymóg kształtowania przyjaznego środowiska dla życia ekonomicznego. W tym obszarze, podobnie jak w innych aspektach

⁷⁵ Tamże s. 342. Nie inne bowiem okoliczności współprzyczyniły się do upadku cechów, w związku z utratą przez nie moralno-opiekuńczego charakteru, skutkiem czego stały się one wyrazem kastowości. Innym historycznym przykładem nadinterpretacji *quasi* gospodarczego pojęcia wolności, była pokusa traktowania jej przez dotknięte prądami nauk reformacyjnych chłopstwo w XV w. jako oswobodzenia od wszelkiej pracy i trudu. Por. H. Wacyk. *Prawo pobierania odsetek w świetle etyki chrześcijańskiej*. Poznań 1893 s. 64.

⁷⁶ Por. P. Mrzygłód. *Personalizm teologikalny ks. Józefa Majki* s. 25.

⁷⁷ J. Majka. *O etykę społeczną i polityczną*. „Wrocławski Przegląd Techniczny” 1:1993 nr 2 s. 25.

duchowo-fizycznej kondycji człowieka, nie podobna oddzielić norm społecznych od nadprzyrodzonego powołania do życia w duchu wolności⁷⁸.

BIBLIOGRAFIA

- Dylus A.: *Gospodarka w perspektywie etycznej i religijnej*. Warszawa 2016.
- Dziewiecki M.: *Ojciec nasz. O Bogu, który jest blisko*. Kraków 2018.
- Fausti S.: *Wolność dzieci Bożych. Komentarz do listu do Galatów*. Kraków 2014.
- Franciszek: *Encyklika Fratelli tutti o braterstwie i przyjaźni społecznej* (3.10.2020).
- Jan Paweł II: *Encyklika Dives in misericordia o Bożym miłosierdziu* (30.11.1980).
- Jan Paweł II: *Encyklika Redemptor hominis* (4.03.1979).
- Jan Paweł II: *Encyklika Sollicitudo rei socialis* (30.12.1987).
- Kiereś H.: *Wolność*. W: *Encyklopedia białych plam*. T. 15. Red. M. Fijołek [i in.]. Radom 2003.
- Kotarbiński T.: *Idea wolności*. „Przegląd Kulturalny” 48:1956.
- Kowalewski M.: *Geneza i rozwój koncepcji wolności gospodarczej w ujęciu historyczno-prawnym*. „Studia Prawa Publicznego” 39:2022 nr 3.
- Krąpiec M.A.: *Ludzka wolność i jej granice*. Warszawa 1997.
- Krukowska M.: *Moralne oblicze pieniądza*. <<https://www.newsweek.pl/etyka-a-pianiadze-moralne-oblicze-pieniadza/qxjm1ge>> [dostęp: 15.05.2024].
- Krukowska M.: *Wyjście z pętli*. <<https://www.newsweek.pl/etyka-a-pianiadze-pawel-kozlowski-z-polskiej-akademii-nauk/j24qs7b>> [dostęp: 15.05.2024].
- Leon XIII: *Encyklika Rerum novarum o kwestii robotniczej* (15.05.1891).
- Majka J.: *Chrześcijańska koncepcja wolności a prawo do wolności*. „Znak” 19:1967 nr 3.
- Majka J.: *Chrześcijaństwo a wyzwolenie człowieka – wstęp do Instrukcji o chrześcijańskiej wolności i wyzwoleniu*. Wrocław 1986.
- Majka J.: *Człowiek w encyklikach Jana Pawła II*. „Colloquium Salutis” 15:1983.
- Majka J.: *Etyka społeczna i polityczna*. Warszawa 1993.
- Majka J.: *Etyka życia gospodarczego*. Wrocław 1982.
- Majka J.: *Filozofia społeczna*. Warszawa 1982.
- Majka J.: *Godność osoby i godność narodu*. „Ład” 21:1987.
- Majka J.: *Katolicka nauka społeczna*. Warszawa 1988.
- Majka J.: *Metodologia nauk teologicznych*. Warszawa 1995.
- Majka J.: *Moralna transcendencja człowieka przez wolność i miłość*. „Colloquium Salutis” 7:1975.
- Majka J.: *Moralny charakter życia społecznego*. „Etyka” 14:1966 nr 2.
- Majka J.: *O etykę społeczną i polityczną*. „Wrocławski Przegląd Techniczny” 1:1993 nr 2.
- Majka J.: *Osoba i dobro wspólne*. „Kościół i Prawo” 2:1982.
- Majka J.: *Prawa osoby przeciw prawom człowieka – o integralny personalizm społeczny*. Wrocław 1984.

⁷⁸ Por. Cz. Strzeszewski. *Komentarze do encyklik papieskich w twórczości ks. prof. J. Majki*. W: *Osoba, Kościół, społeczeństwo. Księga pamiątkowa ku czci Księdza Profesora Józefa Majki*. Red. I. Dec. Wrocław 1992 s. 164.

- Majka J.: *Rola dobroczynności w życiu społecznym i gospodarczym*. „Roczniki Filozoficzne” 8:1960 nr 2.
- Majka J.: *Sens „znaków czasu”*. „Chrześcijanin w Świecie” 21:1973 nr 1.
- Majka J.: *Społeczne zadania Kościoła*. „Tygodnik Powszechny” 10:1979.
- Majka J.: *Taniec wśród mieczów*. Wrocław 1987.
- Majka J.: *The opening of man by Freedom and love*. „Collectanea Theologica” 49:1979.
- Mrzygłód P.: *Personalizm teologikalny ks. Józefa Majki. Studium filozoficzno-społeczne*. Wrocław 2009.
- Ozdowski J.: *Stanowisko Rerum novarum i innych encyklik papieskich wobec indywidualistycznego liberalizmu*. „Roczniki Nauk Społecznych” 19-20:1991-1992 nr 1.
- Paweł VI: *Encyklika Populorum progressio o popieraniu rozwoju ludów* (26.03.1967).
- Ratzinger J.: *Prawda i wolność. Rozważania o współczesności*. Kraków 2020.
- Roszkowski W.: *Nowy człowiek dla antycywilizacji. W: Tyrania postępu*. Red. L. Sosnowski, Kraków 2023.
- Sobór Watykański II: *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym Gaudium et spes* (7.12.1965).
- Sroga P.: *Bogactwo i ubóstwo w perspektywie ludzkiej wolności*. „Forum Teologiczne” 7:2006.
- Strzeszewski C.: *Komentarze do encyklik papieskich w twórczości ks. prof. J. Majki*. W: *Oso-
ba, Kościół, społeczeństwo. Księga pamiątkowa ku czci Księdza Profesora Józefa Majki*. Red. I. Dec. Wrocław 1992.
- Szamański A.: *O odnowie porządku społecznego*. „Przegląd Powszechny” 192:1931.
- Wacyk H.: *Prawo pobierania odsetek w świetle etyki chrześcijańskiej*. Poznań 1893.
- Waszkiewicz W.M.: *Pomidor na flecie. O „dobrych ludziach”, którzy nie wierzą w Boga*. <<https://pch24.pl/pomidor-na-flecie-o-dobrych-ludziach-ktorzy-nie-wierza-w-boga/>> [dostęp: 15.05.2024].
- Wierciński A.: *Przez wodę i ogień*. Kraków 1996.

Streszczenie: Problematyka wolności, analizowanej pod kątem jej wymiaru społecznego (zwłaszcza gospodarczego), formalnie stanowi jeden z filarów współczesnej cywilizacji zachodniej. Do społecznej roli zasady wolności nawiązuje również ks. prof. Józef Majka, przy czym w swych publikacjach kieruje on swą uwagę w stronę filozoficzno-etycznej natury wolności, wyprowadzając ją *implicite* z personalistycznej perspektywy ludzkiej egzystencji. W ten sposób, odwołując się do duchowej zasady istnienia osoby i kluczowej roli wolności w procesie rozwoju jednostki, omawia aspekty prawie przemilczane w szerszym odbiorze społecznym. Ten brak stanowi poważny argument za przypomnieniem rzeczonyj perspektywy, obecnej w refleksji ks. prof. Józefa Majki.

Słowa kluczowe: wolność, etyka, swoboda gospodarcza, Józef Majka.